

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.11
УД К 349.2

Панфілова Д. О.,
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ
ORCID: 0009-0008-3757-1014

ПОНЯТТЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ПРИ ФОРМУВАННІ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ В УКРАЇНІ

Узагальнено, що контроль – це процес який виникає при особливому різновиді відносин між двома сторонами в яких одна наділяється правом перевіряти іншу на предмет відповідності певним правилам, стандартам або вимогам. Запропоновано у вузькому значенні контроль розкривати, як перевірку якихось характеристик, стану діяльності, правильності конкретних дій і таке інше.

Аргументовано, що громадський контроль характеризується наступними загальними ознаками: 1) це специфічний різновид контролю, який здійснюється виключно інститутами громадянського суспільства; 2) спрямований, у першу чергу, на перевірку законності та правомірності роботи органів державної влади, а також суворого дотримання ними прав та свобод людини і громадянина; 3) обмежений законодавством України, яким встановлюються форми та методи його здійснення; 4) його результат далеко не завжди має чіткий, формалізований характер та виражається у здійсненні окремих дій, впливі на роботу суб'єктів владних повноважень, сприянні прийняття ними якихось необхідних рішень і таке інше.

Громадський контроль при формуванні суддівського корпусу в Україні визначено, як це сукупність передбачених законодавством форм та методів впливу інститутів громадянського суспільства на процеси пов'язані із відбором, підготовкою та призначенням на посаду судді осіб, які згідно до законодавства України мають право на її зайняття, а також перевірку і забезпечення законності та правомірності таких процесів.

Ключові слова: *судоустрій, судова влада, контроль, громадський контроль, громадський контроль за формування суддівського корпусу, громадський контроль в сфері судової влади.*

Постановка проблеми. Протягом всього періоду своєї незалежності Україна намагається побудувати прозору систему державних органів, які кардинально відрізняються від моделей влади закладених в часи радянського панування. Особливо гостро дане питання стоїть в останні десять років, коли активізувались

демократичні та соціальні перетворення, а також було остаточно обрано шлях країни на інтеграцію до Європейського Союзу. Міжнародна інтеграція передбачила необхідність перейняття великого кола різноманітних принципів функціонування органів практично всіх гілок влади, особливо, судової. Формування ефе-

ктивного, відповідного світовим стандартам та цілком незалежного судочинства потребує запровадження великого кола нових моделей функціонування даної сфери, а також розвитку в ній громадського контролю за формуванням суддівського корпусу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання громадського контролю за діяльністю державних органів, як невід’ємна та вкрай важлива складова сучасного розвитку публічного сектору держави досить активно вивчається науковцями. В працях вчених проблема розкривається щодо різних суб’єктів та об’єктів, у тому числі, у відношенні до судової влади. До прикладу можна навести роботи С. Ф. Денисюка, А. С. Крупника, О. В. Савченко, П. І. Каблака, І. В. Кресіна, В. К. Нікітіна, О. М. Музичука, В. Н. Кравчука, Н. В. Нестор та інших. Попри широку наукову освітленість, на сьогоднішній день, все ще залишається значний перелік сфер де зміст громадського контролю не розкривався, наприклад, процес формування суддівського корпусу.

Постановка завдання. Мета статті – запропонувати нову дефініцію поняття громадського контролю при формуванні суддівського корпусу в Україні. Вирішення визначеної наукової проблеми вимагає: проаналізувати етимологію поняття «контроль»; проаналізувати сутність громадського контролю відносно різних суб’єктів та об’єктів; побудувати дефініцію поняття громадського контролю при формуванні суддівського корпусу в Україні.

Наукова новизна дослідження. Дана наукова стаття – це перша робота в якій проведеного ґрунтова-

ний та глибокий теоретико-юридичний аналіз проблеми громадського контролю і побудовано на підставі цього визначення даної категорії відносно процесу формування суддівського корпусу.

Виклад основного матеріалу. Класичний термін «контроль» французького походження: «controle» – перевірка або спостереження з метою перевірки. Воно у свою чергу утворилось від латинського «contra» – префікс, що означає «проти», «протилежність», та латинського «gole» – міра впливу, значення, ступень участі у чомусь [1, с. 19; 2, с. 102]. В сучасній українській мові контроль – це перевірка, облік діяльності когось або чогось, нагляд з метою перевірки; установа, організація, що перевіряє діяльність когось, чого-небудь [3].

Заглиблюючись в своїй дисертації у зміст поняття «контроль» Д. В. Лученко наголосив, що у філософській, соціологічній та юридичній літературі одні автори розуміють під контролем сукупність процесів у соціальній системі (суспільстві, соціальній групі, організації і таке інше), за допомогою яких забезпечується додержання визначеним «зразкам» діяльності, а також дотримання обмежень у поведінці, порушення яких негативно позначається на функціонуванні системи. Інші – механізм, за допомогою якого суспільство і його підрозділи (групи, організації) забезпечують дотримання певних обмежень, умов, порушення яких завдає шкоди функціонуванню соціальної системи. Треті вважають, що контроль – це цілісна система всіх соціальних регуляторів (державних і суспільних інститутів, права, моралі, звичаїв, традицій, установок). «На-

решті, фахівці в області соціального управління виходять з того, що контроль – це система спостереження і перевірки процесу функціонування відповідного об'єкта з метою усунути його відхилення від заданих параметрів», – пише автор [4, с. 13].

Тож, узагальнено контроль – це процес який виникає при особливому різновиді правовідносин між двома сторонами в яких одна сторона наділяється правом перевіряти іншу на предмет відповідності певним правилам, стандартам або вимогам. Тобто, у вузькому значення, контроль є перевіркою якихось характеристик, стану діяльності, правильності конкретних дій і таке інше. Категорія займає одне з центральних місць у теорії управління. Наприклад, Б. В. Новіков, Г. Ф. Сініок та П. В. Круш відзначають, що контроль – це функція та характеристика управління, яка дозволяє виявити проблеми і скоригувати відповідну діяльність організації до того часу, коли ці проблеми стануть кризою. Один із важливих аспектів контролю полягає в тому, щоб визначити, який саме напрям діяльності організації найефективніше сприяє досягненню її загальної мети. Контроль має бути всеохоплюючим. Кожний керівник незалежно від своєї посади здійснюватиме контроль, навіть якщо ніхто йому цього персонально не доручає. «Контроль є основним елементом управління. Ні планування, ні створення організаційних структур, ні мотивацію не можна розглядати повністю окремо від контролю. Тому контроль виконує важливу виховну функцію, а також профілактичну і захисну функції, сприяє збереженню власності, правильному витрачанню ресурсів, дотриманню планової, фінансової,

виконавчої і трудової дисципліни», – вважають автори [5, с. 225]. Розмірковуючи про контроль в цій площині А. В. Духневич виклав його наступним чином: процес забезпечення досягнень організацією своїх цілей. Цей процес складається з встановлення стандартів, вимірів фактично досягнутих результатів і проведення коректувань в тому випадку, якщо досягнуті результати істотно відрізняються від встановлених стандартів [6, с. 13]. Наступну точку зору з приводу розуміння сутності та значення контролю у сфері державного управління обстоює В. В. Ковальська: «За його допомогою суб'єкти управління отримують необхідну інформацію про стан виконання прийнятих державою рішень, застосування адекватних заходів щодо усунення та попередження в майбутньому виявлених під час контролю відхилень. Тому необхідна належна правова фіксація таких рішень із дотриманням необхідних нормотворчих процедур. Таким чином, контроль – це, насамперед, спостереження за діяльністю підконтрольного об'єкта з метою одержання певної інформації, що в процесі контролюючих заходів може бути використана для виявлення позитивних і негативних моментів у діяльності підконтрольного об'єкта, а також обставини, що сприяють їх виникненню та реалізації» [7, с. 246-247].

Щодо змісту громадського контролю, то це окрема наукова категорія, якій характерна відповідна специфіка. Як правило, її зміст розглядається у нерозривному зв'язку із якимось об'єктом, суб'єктом, відносно якого спрямовано реалізацію контрольної діяльності. Так, В. В. Пахомовим зроблено висновок, що гро-

мадський контроль за діяльністю податкових органів здійснюється у таких формах: контроль громадських об'єднань (організацій); контроль громадських правозахисних організацій; контроль засобів масової інформації; оскарження неправомірних дій працівників податкових органів. Предмет громадського контролю – це ті властивості об'єкта контролю, параметри якого контролюються. У якості його предмета виступають конкретні напрямки діяльності податкових органів [8, с. 14]. С. Ф. Денисюк доводить, що громадський контроль – це система відносин громадянського суспільства з державою, яка базується на підзвітності органів державної виконавчої влади (правоохоронних органів) органам державної законодавчої влади (парламентський контроль) та недержавним структурам (громадськості). Далі вчений виводить точку про значення категорії в царині роботи правоохоронної системи з приводу чого пише: «Головне спрямування громадського контролю над правоохоронними органами – запобігання перетворенню країни на державу «поліцейського типу» і сприяння розвитку демократичних процесів у контрольованих структурах» [9, с. 59-60]. В. М. Василенко визначає громадський контроль за діяльністю Національної поліції України як активну діяльність представників громадськості зі спостереження, нагляду та перевірки неухильного та ефективного виконання покладених на поліцію завдань, законності та дисципліни у діяльності працівників поліції, її органів та установ [10, с. 9].

Окремі науковці детально досліджували саме зміст категорії дер-

жавного контролю у сфері судочинства. Так, на думку П. І. Каблак: «громадський контроль судової влади, за своєю суттю, – це громадське оцінювання виконання судами своїх повноважень, визначення ефективності їх функціонування»; він може здійснюватися методами спостереження, опитування, аналізу, прогнозування та інші., однак, у той же час, дослідник відзначає особливу результативність використання методу опитування за допомогою карток громадянського звітування [11, с. 132].

Н. В. Нестор розкриває громадський контроль за суддями (судом), як систему нормативно визначених заходів і процедур, які здійснюються суб'єктами громадянського суспільства стосовно суддів, кандидатів на вакансію судді, членів органів суддівського врядування та самоврядування (кандидатів на ці посади) та судів як інституційних утворень у цілях забезпечення умов добору професійних і доброчесних суддів, ефективного, неупередженого здійснення правосуддя й об'єктивного інформування громадськості про поточний стан справ у судовій сфері. Вченою виділено індивідуальних і колективних суб'єктів громадського контролю. Першими є будь-які фізичні особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства), які реалізують свої адміністративні можливості особисто або через представника. Іншими є різноманітні колективні утворення фізичних осіб, при цьому вони можуть мати організаційне оформлення (громадські організації, громадські ради) або не мати його – бути ситуативним, неорганізованим колективом осіб, об'єднаних спільними ціля-

ми досягнення мети та завдань контрольно-наглядової діяльності [12, с. 45].

У той же час, за тлумаченням В. Н. Кравчука громадський контроль судової влади доцільно розуміти як одну із форм участі громадськості у функціонуванні судової влади, яка забезпечує ефективний механізм взаємодії громадськості та судової влади, а саме як оцінювання представниками громадськості рівня виконання судами своїх повноважень, ефективності їх функціонування і відповідності їх критеріям професійної етики та доброчесності. За своєю правовою природою та змістом, пише автор, предмет громадського контролю суддів та судової влади повинен включати: доброчесність, етику поведінки суддів, достовірність інформації, поданої суддями у своїх деклараціях; реалізацію принципу відкритості та гласності (транспарентності) відправлення правосуддя; реальне перебування суду та суддів, які розглядають конкретну справу, у стані незалежності (зокрема, шляхом виявлення фактів, що ставлять під сумнів їх незалежність у конкретній справі); процедури добору кандидатів на посади суддів та відповідність морально-етичним вимогам самих кандидатів; діяльність органів, що забезпечують функціонування судової влади. Крім того, громадський контроль судової влади, на його мотивовану думку, не може охоплювати у будь-якій формі позапроцесуальну ревізію судових рішень. Перевірка законності та обґрунтованості судових рішень може здійснюватися винятково у процесуальному порядку вищестоящою судовою інстанцією. Це – головна передумова сильної, незалежної та безсторонньої судової

влади, яка зможе забезпечити здійснення правосуддя найвищої якості. Хоча допускаємо можливість моніторингу судових рішень і судових процесів, оцінки процесуальної діяльності судів [13, с. 15].

О. З. Хотинська-Нор наголошує, що громадський контроль у сфері судової влади є зовнішнім регулятором процесів розвитку судової системи, що скеровує їх у русло відповідних суспільних очікувань, узгоджуючи їх з інтересами соціуму на кожному історичному етапі його розвитку і забезпечуючи в такий спосіб еволюцію судової системи та її взаємозв'язок із суспільством. Тобто громадський контроль – це механізм, який здатний запобігати появі негативних, руйнівних явищ у судовій системі або своєчасно реагувати на них, удосконалюючи параметри функціонування судової системи, виводячи її на якісно нові рівні та етапи розвитку [14, с. 109].

Висновки. Отже, виходячи з аналізу наведених наукових підходів вчених, можемо виділити головні особливості громадського контролю, як правової категорії взагалі, а також в розрізі формування суддівського корпусу в Україні, зокрема: а) це особливий різновид контролю, який здійснюється виключно інститутами громадянського суспільства; б) такий контроль спрямований, у першу чергу, на перевірку законності та правомірності функціонування органів державної влади, а також суворого дотримання ними прав та свобод людини і громадянина; в) громадський контроль обмежений законодавством України, яким встановлюються форми та методи його здійснення; г) результат громадського контролю далеко не завжди має

чіткий, формалізований характер та виражається у здійсненні окремих дій, впливі на роботу суб'єктів владних повноважень, сприянні прийняття ними якихось необхідних рішень і таке інше.

Тож, підсумовуючи проведений аналіз, громадський контроль при формуванні суддівського корпусу в Україні можна визначити, як сукуп-

ність передбачених законодавством форм та методів впливу інститутів громадянського суспільства на процеси пов'язані із відбором, підготовкою та призначенням на посаду судді осіб, які згідно до законодавства України мають право на її зайняття, а також перевірку і забезпечення законності та правомірності таких процесів.

Список використаних джерел

1. Контроль і ревізія: підруч. для вищ. навч. закл., що навч. за освітньо-професійною програмою підгот. бакалавра з економіки зі спец. "Облік і аудит". Ф. Ф. Бутинець, С. В. Бардаш, Н. М. Малюга, Н. І. Петренко. 2 вид., доп. і перероб. Житомир : ПП "Рута", 2000. 509 с.
2. Золотарьова М. К. Адміністративно-правовий статус державних податкових інспекцій в Україні : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпропетровськ, 2009. 229 с.
3. Тлумачний словник української мови: Понад 12500 статей (близько 40 000 слів). За ред. д-ра філологічних наук, проф. В. С. Калашника. 2-ге вид., випр. і доп. Х. : Прапор, 2005. 992 с.
4. Лученко Д. В. Контрольне провадження : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 180 с.
5. Новіков Б. В., Сініок Г. Ф., Круш П. В. Основи адміністративного менеджменту : навч. посіб. К. : Центр навчальної літератури", 2004. 560 с.
6. Духневич А. В. Правове становище кредитних спілок в Україні : автореф... дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2005. 20 с.
7. Ковальська В. В. Міліція в системі правоохоронних органів держави (адміністративно-правові аспекти) : дис... д.ю.н. : 12.00.07. Київ, 2008. 422 с.
8. Пахомов В. В. організаційно-правові засади здійснення державного контролю за правозастосовчою діяльністю податкових органів : автореф... дис... канд. юрид. наук. : 12.00.07. Ірпінь, 2007. 23 с.
9. Денисюк С. Ф. Громадський контроль за правоохоронною діяльністю в Україні: адміністративно-правові засади : дис... д.ю.н. : 12.00.07. Київ, 2010. 393 с.
10. Василенко В. М. Адміністративно-правове забезпечення громадського контролю за діяльністю Національної поліції : автореф... дис... д.ю.н. : 12.00.07. Харків, 2021. 42 с.
11. Каблак П. І. Взаємовідносини судової влади та громадськості (правові і організаційні аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Львів, 2015. 211 с.
12. Нестор Н. В. Поняття громадського контролю за діяльністю суддів і системи суб'єктів його здійснення. *Право і безпека*. 2019. №2(73). С. 43–47.
13. Кравчук В. Н., Кравчук В. Н. Громадський контроль судової влади як спосіб відновлення довіри суспільства до судів та суддів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Випуск 3(7). С. 11–16.
14. Хотинська-Нор О. З. Громадський контроль як фактор розвитку судової системи. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 4 (41). С. 108–117.

Panfilova Daria, Ph.D student of the Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: 0009-0008-3757-1014

The Concept of Public Control in the Formation of the Judicial Corps in Ukraine

It is generalized that control is a process that arises in a specific type of relationship between two parties, in which one is vested with the right to examine the other for compliance with certain rules, standards, or requirements. It is proposed that, in a narrow sense, control should be understood as the verification of certain characteristics, the state of activity, the correctness of specific actions, and so forth.

It is argued that public control is characterized by the following general features: 1) it is a specific type of control carried out exclusively by institutions of civil society; 2) it is primarily aimed at verifying the legality and legitimacy of the activities of state authorities, as well as their strict observance of human and civil rights and freedoms; 3) it is limited by the legislation of Ukraine, which determines the forms and methods of its implementation; 4) its outcome is by no means always clearly defined or formalized and may be expressed through the performance of certain actions, influence on the functioning of public authorities, or facilitation of their adoption of certain necessary decisions, and so forth.

Public control over the formation of the judiciary in Ukraine is defined as a set of forms and methods of influence, provided by legislation, through which institutions of civil society affect processes related to the selection, training, and appointment of persons to judicial office who, under the legislation of Ukraine, are entitled to hold such office, as well.

Keywords: *judiciary, judicial power, control, public control, public control over the formation of the judiciary, public control in the sphere of judicial power.*